

## نقد و بررسی جایگاه مسؤولیت اجتماعی در چارچوب

## معاهدات سرمایه‌گذاری:

## با مطالعه تطبیقی حقوق ایران، کانادا، بربزیل و اتحادیه‌اروپا

حمید حمیدیان<sup>۱</sup>، علی رضایی<sup>۲\*</sup>

۱. دانشجوی دکتری حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

۲. استادیار گروه حقوق خصوصی، دانشکده حقوق و علوم سیاسی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

پذیرش: ۱۳۹۹/۱۱/۱۲

دریافت: ۱۳۹۹/۰۲/۲۸

## چکیده

شرکت‌های فراملی در پی گسترش تجارت آزاد و به دنبال کسب سود بیشتر می‌باشند و این موجب نادیده‌گرفته شدن ابعاد اجتماعی اقداماتشان می‌شود؛ بنابراین دولتها برای تنظیم و تضمین مسؤولیت اجتماعی شرکتی از طریق مقررات سخت و موازین نرم مندرج در معاهدات سرمایه‌گذاری اقدام کرده‌اند. در این پژوهش جایگاه این مسؤولیت در معاهدات سرمایه‌گذاری کشورهای کانادا، بربزیل، اتحادیه‌اروپا و در نهایت ایران مورد بررسی و ارزیابی قرار گرفته است و به نظر می‌رسد رویکرد کشور بربزیل و اتحادیه‌اروپا در تضمین این مسؤولیت با توجه به تبیین دقیق مصادیق و ارجاع به اسناد بین‌المللی به نحو موفق‌تری عمل نموده‌باشد. در نظام حقوق معاهدات سرمایه‌گذاری ایران نیز در دوره پسابرجام، روند مناسبی در تبیین قواعد مسؤولیت اجتماعی ملاحظه می‌شود. هرچند این قیود عملاً نتوانسته در ایجاد توانمندی میان منافع سرمایه‌گذار خارجی و منافع عمومی مؤثر باشد و با چالش‌هایی چون نقش ماهیت سنتی معاهدات سرمایه‌گذاری، ماهیت نرم قواعد و ابهام در تبیین مفهوم مسؤولیت اجتماعی، عدم احراز شخصیت بین‌المللی شرکت‌های فراملی روبروست؛ بنابراین مراجع داوری نیز بایستی با تفسیر متوازن حقوق سرمایه‌گذار و کشور میزبان و قواعد کلاسیک سرمایه-

گذاری به رشد و تحکیم این مسؤولیت کمک کنند. بازنگری مجدد مفاد معاهدات سرمایه‌گذاری و توجه بیشتر به قواعد مسؤولیت اجتماعی نسبت به حمایت از سرمایه‌گذار خارجی، راهکار دیگری است که باید مورد توجه قرار گیرد.

**واژگان کلیدی:** مسؤولیت اجتماعی، معاهدات سرمایه‌گذاری، حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی، مطالعه تطبیقی، توسعه‌پایدار.

## ۱. مقدمه

رشد شرکت‌های چندملیتی در قرن اخیر، قوانین بین‌المللی کسب‌وکارهای چندملیتی را از دو جهت متحول نمود. از جهت اقتصادی، شرکت‌های چندملیتی در خط مقدم سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی فعالیت می‌کنند که زمینه‌ساز توسعه اقتصادی در کشور میزبان و کشور سرمایه‌فرست می‌شوند؛ اما از جهت اجتماعی قوانین کسب‌وکارهای چندملیتی وضعیت متفاوتی دارد. شناخت جهانی آنها در حمایت از رفاه اجتماعی کشور میزبان از جمله حقوق‌کار، حقوق‌بشر، حفظ محیط‌زیست و مبارزه با فساد، انگیزه‌ای دوچندان به حرکت و جنبش مسؤولیت اجتماعی شرکتها<sup>۱</sup> داده است؛ بنابراین در سالهای اخیر تمهدات نرمی در معاهدات سرمایه‌گذاری گنجانده شده است تا این تناقض را برطرف کند. در این مقاله جایگاه مسؤولیت اجتماعی در معاهدات سرمایه‌گذاری مورد مذاقه قرار می‌گیرد. بخش اول این مقاله نگاهی به سیر تکامل تعارض میان جنبش مسؤولیت اجتماعی شرکت و حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی می‌اندازد. در بخش دوم این مقاله جایگاه مسؤولیت اجتماعی در چارچوب نظام حقوقی کشورهای کانادا، بروزیل، اتحادیه اروپا و ایران بررسی می‌شود. بخش سوم به تحلیل اقدامات اخیر صورت گرفته توسط این کشورها در گنجاندن استانداردهای نرم مسؤولیت اجتماعی در معاهدات سرمایه‌گذاری می‌پردازد و بررسی می‌کند که آیا این

---

1. Corporate Social Responsibility



رویکرد جدید برای حل تعارض میان مسؤولیت اجتماعی شرکت و اصول و قواعد بین‌المللی سرمایه‌گذاری توسط کشور میزبان موثر و تأثیرگذار هست یا خیر.

## ۲. مفهوم مسؤولیت اجتماعی

مفهوم مسؤولیت اجتماعی اولین بار توسط هوارد بون<sup>1</sup> در آمریکا به عنوان اخلاقیات تجاری و مسائل مربوط به مسؤولیت‌های اجتماعی مطرح شد. (Zein, 2020, P.1) مفهوم مسؤولیت اجتماعی منبعث از نظرانیهای بین‌المللی در خصوص مخاطراتی بوده است که سرمایه‌گذاران در جامعه جهانی ایجاد می‌نمایند (طفیان، ۱۳۹۱، ص ۵۷۶-۵۷۷) و تاکنون (سال ۲۰۲۰) هنوز هیچ توافقی در تعریف آن وجود ندارد (Janowski, 2021, P.13) و یک مفهوم تازه بروزیافته است که به آثار اجتماعی، زیست‌محیطی و اقتصادی عملکرد بنگاههای تجاری و شیوه اتخاذ تصمیم در آنها برای پیشرفت رویه تجاری و اقتصادی، زیست‌محیطی و اجتماعی بر طبق ضوابط بین‌المللی می‌پردازد. (پاسپان و اصغری، ۱۳۹۳، ص ۵۴) برخی محققان این مسؤولیت را تعهدی اخلاقی— حقوقی می‌دانند (Tamvada, 2020, P.14) مفهوم مسؤولیت اجتماعی ریشه در حقوق داخلی و جایگاه بنگاهها در حقوق داخلی دارد. بدین معنی که باید دید آیا بنگاه تجاری نهادی اقتصادی است و صرفاً متعدد به تأمین منافع مالی سهامداران است و یا اینکه غیر از تأمین منافع مالی سهامداران وظایف دیگری نیز در قبال جوامع محل فعالیت خود دارد. کمیسیون اتحادیه اروپا، مسؤولیت اجتماعی را «ترکیب داوطلبانه دغدغه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی شرکتها با فعالیت تجاری آنها در ارتباط با اشخاص ثالث مرتبط با شرکت» تعریف می‌کند (Commission of the European Union, Green Paper, 2001, P.10). با این حال این مسؤولیت هنوز در اروپا اغلب ماهیتی داوطلبانه داشته و در گسترش و نظارت این مفهوم سازمان‌های مردم‌نهاد نقش مهمی دارد (Szabados,

---

1. Howard Bowen

P.5 (2020) در کانادا این مسؤولیت در قالب یک ماهیت دوگانه تعهدی حقوقی و غیرانتفاعی شرکتها برای کمکهای خیرخواهانه در راستای توسعه‌پایدار و ایفای اهداف اقتصادی و اجتماعی در جوامع تبیین شده است (Liao, 2013, P.54). در برزیل مسؤولیت اجتماعی به عنوان یک تعهد حقوقی و نه صرفاً بشردوستانه در راستای پایداری تعریف شده است (Bandeira, Parra, 2009, P.309). در ایران مسؤولیت اجتماعی از منظر مفهومی مهgor مانده است. با این حال در ادبیات حقوقی ایران به عقیده برخی «مسؤول بودن در برابر نقض تعهدات اجتماعی، سرمایه‌گذاری در زمینه‌های انسانی و ایجاد رابطه با سازمانها و گروههای حامی حقوق‌بشر و در عین حال ساخت آینده جامعه با هدف توسعه‌پایدار با نگرش فعال درباره محیط‌زیست پیرامونی و توجه به منابع و میراث مشترک بشریت» مسؤولیت اجتماعی است (محسنی‌وجوهر، ۱۳۹۳، ص ۹۳؛ نوری یوشانلوی و جوهر، ۱۳۹۳، ص ۶۰۵) برخی این مسؤولیت را مسؤولیتی بین‌المللی دانسته و از آن تحت عنوان مسؤولیت اجتماعی بین‌المللی یاد می‌کنند (عسکری، ۱۳۹۴، ص ۲۹۲)؛ البته این رویکرد در اسناد آنکتاد نیز در حوزه سرمایه‌گذاری مورد تاکید قرار گرفته است<sup>1</sup> بنابراین براساس تقریرات فوق، در اتحادیه اروپا مسؤولیت اجتماعی یک رویکرد داوطلبانه و در کانادا یک تعهد حقوقی غیرانتفاعی و خیرخواهانه و در برزیل تعهد حقوقی بشردوستانه تلقی شده است و در ایران نیز مسؤولیتی کلی در برابر نقض تعهدات اجتماعی و زیست‌محیطی مبتنی بر توسعه‌پایدار است. البته در اروپا ماهیت داوطلبانه این مسؤولیت نتایج بسیار مثبتی تجاری را رقم زده است و به عقیده برخی، مقررات تنیبه‌ی، معمولاً در کشورهایی تصویب می‌شود که این مسؤولیت اخیراً ظهور پیدا کرده است. (Zein, 2020, P.9) نهایتاً نقطه اشتراک تمامی تعاریف، تاکید بر پایداری و توسعه‌پایدار به عنوان ماهیت این مسؤولیت است. با این حال از تعاریف ارائه شده در ادبیات حقوقی ایران، نمی‌توان به ماهیت حقوقی دقیق این مسؤولیت اعم از قواعد نرم یا سخت پی-

1. UNCTAD, Social Responsibility, Series on Issues in International Investment Agreements, 2001.



برد؛ در حالی که هر سه کشور دیگر به نوعی بر ماهیت نرم قواعد مسؤولیت اجتماعی تاکید داشته‌اند. البته برخی برای تبیین آن در حقوق ایران این مسؤولیت را به مسؤولیت مدنی مشابه دانسته‌اند، روشی که در فرانسه نیز بکار رفته است (Brabant, 2020, P.5)

### ۳. ابعاد مسؤولیت اجتماعی

در دهه‌های اخیر، توسعه‌پایدار به عنوان مهمترین مبنای مسؤولیت اجتماعی بسیار سریع به عنوان یک اصل از حقوق بین‌الملل ارزش پیدا کرد و دارای مفهومی یکپارچه در ابعاد اقتصادی، زیستمحیطی، اجتماعی در راستای مفهوم سرمایه‌گذاری مسؤولانه است (Schrijver, 2019, P.297) توسعه پایدار یک رابطه متقابل پیچیده بین این سه رکن است (Cappa,et.al, 2020, P.5) ازین‌رو در شناسایی ابعاد اجتماعی، زیستمحیطی، اقتصادی، به عنوان مبانی مسؤولیت اجتماعی بین محققان اتفاق نظر وجود دارد (Janowski, 2021, P.13) و بدین جهت مهمترین ابعاد مسؤولیت اجتماعی ذیلا به صورت مختصر مورد اشاره قرار می‌گیرد.

#### ۳-۱. بعد اجتماعی

یکی از ابعاد مسؤولیت اجتماعی، بعد اجتماعی و حقوق‌بشری آن است؛ بنابراین از منظر اجتماعی از آنجاییکه جوامع قربانی اعمال شرکت‌ها می‌شوند، بنابراین باید از عملکرد شرکت بهره‌مند شوند و شرکت‌ها در تصمیم‌گیری و استراتژی‌ها به فکر منافع اجتماعی از جمله حمایت از حقوق بشر، کمک به مبارزه برای کاهش فقر، شرایط کاری مناسب و رعایت حقوق بومیان باشند (Boki, 2020, P.4)

#### ۳-۲. بعد اقتصادی

از منظر اقتصادی اجرای مسؤولیت اجتماعی منفعتی متقابل برای شرکت و جامعه است و اجرای صحیح آن از جنبه‌های مختلف هم برای جامعه و هم برای بنگاه

اقتصادی دارای مزایای متقابل از جمله کمک به انتقال فن آوری در کشور میزبان، افزایش ارزش سهام و بهره‌وری آن برای بنگاه‌های اقتصادی را دارد. (Boki, 2020, P.4) لذا رعایت مسؤولیت اجتماعی تأثیر مثبتی بر ارزش سهام شرکت‌ها می‌گذارد (Alsahlawi, 2021, p.2) و بر اعتبار بنگاه می‌افزاید (Kim-Lim Tan, 2021, P.2) و برای شرکت‌ها مسؤولیت اجتماعی یک استراتژی اقتصادی برای تبدیل چالش به فرصت – است (Forcadel et.al, 2021, p.2)

### ۳-۳. بعد زیست محیطی

مهم‌ترین بعد مسؤولیت اجتماعی، بعد محیط‌زیستی آن است. رشد سریع در تجارت به دلیل بهره‌برداری و مصرف بیش از حد منابع طبیعی با تأثیرات مخربی بر جامعه و محیط‌زیست همراه بوده است (Kim-Lim Tan, 2021, p.2) بقای بشریت و توسعه - اقتصادی و اجتماعی مستلزم ماندگاری محیط‌زیست است. (Yadav, et.al, 2020, p.226) از نظر پیشینه تاریخی نگرانی پیرامون آشتی بین توسعه اقتصادی و حفاظت از محیط‌زیست آگاهی جهانی در کنفرانس ۱۹۷۲ سازمان ملل متحد در مورد محیط‌زیست صورت گرفت. (Carvalho, 2020, p.419) لذا توسعه پایدار به چارچوب اصلی طبیعت در نظرارت جهانی محیط‌زیست تبدیل شده است (Kotze, 2020, p.12) و در پی این است که بشر به سمت که برآوردن نیازها است؛ بدون اینکه در تأمین نیازهای به نسل‌های آینده لطمہ‌ای وارد شود. (Yadav, et.al: 2020:225) اقدامات شرکت‌ها مبتنی بر مسؤولیت اجتماعی و زیست‌محیطی می‌توانند دولتها را در رفع نیازهای توسعه - اجتماعی و اقتصادی در کشورهای در حال توسعه یاری دهد. با این حال حتی در اقتصادهای توسعه‌یافته، اجرای مسؤولیت اجتماعی در راستای توسعه پایدار به دلیل مبهم‌بودن مفهوم هنوز با مشکلاتی رو برو است و محافظت از سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی نسبت به حفاظت از محیط‌زیست در اولویت قرار دارد. (Carvalho, 2020, p.415)



### ۳. سیرتحول تاریخی مسؤولیت اجتماعی در حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی

تعهدات اساسی معاهدات سرمایه‌گذاری کلاسیک برای حمایت و حفاظت سرمایه‌گذاری صورت می‌گرفت و هیچ توجهی به منافع اجتماعی کشور میزبان نداشت. اگرچه آگاهی از مسؤولیتهای شرکت در قبال جامعه به بحثهایی در مورد رابطه بین کسبوکار و جامعه در زمان انقلاب صنعتی قرن هیجدهم بر می‌گردد. مسؤولیت اجتماعی در آن زمان بیشتر مسئله‌ای داخلی آن هم در برخی کشورهای متmodern تلقی می‌شد و هنوز مسئله جهانی نشده بود (Jenkins, 2005, p.525-526).

با شکوفایی سرمایه‌گذاری خارجی بعد از جنگ جهانی دوم نیاز به قوانینی جهان-شمول در دو بعد احساس شد. در بعد اقتصادی نیاز به این مقررات به خصوص از طرف کشورهای پیشرفته محسوس بود؛ زیرا آنها به دنبال سازوکاری قویتر بودند تا در سطح بین‌المللی از سرمایه‌گذاری‌هایشان حفاظت و حمایت کنند (Zhu, 2017, p.95). در همین راستا کشورهای اروپایی با پیشگامی آلمان در سالهای ۱۹۵۰ تا ۱۹۷۰ شروع به انعقاد معاهدات سرمایه‌گذاری دوجانبه برای حفاظت از سرمایه‌گذاریها کردند. در همین راستا کشورهای درحال توسعه میزبان نیز (Dolzer & Schreue, 2012, p.6-7) سعی می‌کردند؛ شرایطی را فراهم کنند که سرمایه‌گذاران اطمینان لازم جهت تضمین منافعشان پیدا کنند (Daintith, 2017, p.7). بنابراین این معاهدات ساختار پراکنده‌ای داشته و از همان ابتدای پیدایش خود، تحت نفوذ قدرت‌های استعمارگر بوده و هدف آنها حفاظت و حمایت از سرمایه‌های خود در کشورهای مستعمره بوده است. (Department of Trade and Industry Republic of South Africa, 2009, p.9) مطالعه‌ای که در سال ۲۰۰۷ صورت گرفته است بیشترین موارد شکایات در ایکسید علیه کشورهای در حال توسعه بوده است و در بیشتر موارد رأی به نفع سرمایه‌گذار صادر شده است (investor-rule).  
<http://www.ips-dc.org/reports/challenging-corporate/>

در بعد اجتماعی، توسعه سرمایه‌گذاری آگاهی جهانی نسبت به تأثیرات اجتماعی قابل توجه بنگاههای چندملیتی را افزایش داد، تأثیراتی که بیشتر در کشورهای در حال توسعه نمود پیدا می‌کرد. تقابل شدید میان حمایت از سرمایه‌گذاری و قوانین حاکم بر مسؤولیتهای اجتماعی سرمایه‌گذار در دهه ۱۹۹۰ او در مذاکرات بر سر «موافقنامه چندجانبه سرمایه گذاری»<sup>۱</sup> داد. پیش‌نویس این سند که تحت نظارت و توجه سازمان توسعه و همکاریهای اقتصادی مذکوره شد به عنوان توافقی در حمایت و ترغیب سرمایه‌گذاری بوجود آمد که بر اساس استانداردهای مدل اولیه و پیشین حمایت از سرمایه‌گذاری بود (Muchlinski, 2000, p.1033-1038).

مدنی و غیردولتی به پیش‌نویس این سند وارد کردند این بود که این پیش‌نویس ماهیتی یکجانبه داشته و تنها به حمایت از سرمایه‌گذار می‌پردازد و هیچ‌گونه ضمانت‌اجرای قانونی برای مسؤولیتهای اجتماعی سرمایه‌گذار در نظر نگرفته است (Muchlinski, 2008:642). با فعالیت گسترده سازمانهای مردم‌نهاد، برخی از مقررات کلی همچون استانداردهای کار و محیط‌زیست در مقدمه پیش‌نویس گنجانده شد. اگرچه مذاکرات این سند در ۱۹۹۸ شکست خورد و هیچ‌گاه موفق نشد اما به گنجاندن مسائل محیط‌زیست و کار در توافقنامه‌هایی که در آینده منعقد شدند کمک شایانی کرد (Muchlinski, 2008, p.642).

از دهه ۱۹۹۰ تا ۲۰۰۰ میان حمایت از سرمایه‌گذاری و تقویت مسؤولیت‌های اجتماعی سرمایه‌گذاران بالا گرفت و این امر منجر به افزایش پرونده‌های داوری در خصوص سرمایه‌گذاری شد<sup>۲</sup> (UNCTAD, 2016, p.104) و به تبع آن رژیم بین‌المللی سرمایه‌گذاری به دلیل ضمانت‌اجراهای قانونی ضعیف<sup>۳</sup> در مورد حق کشور میزان برای تنظیم سرمایه‌گذاریهای خارجی‌ای که در خدمت منافع عمومی‌اند مورد انتقاد قرار

1. Multilateral Agreement on Investment (MAI)

۲. از سال ۱۹۹۵ تا ۲۰۰۰، تعداد مطالبات ثبت شده در ICSID چهار برابر ۳۰ سال گذشته بود. در پایان سال ۲۰۱۶

تعداد ۶۹۶ ادعای داوری در مورد سرمایه‌گذاران شناخته شده وجود دارد که ۱۰۷ کشور را به عنوان پاسخ‌دهنده درگیر می‌کند (UNCTAD, 2016, p.104). (Gus Van Harten and Martin Loughlin, 2006, p.121-124)

3 .Chilling Effect



گرفته است (Viñuales, 2012, p.2; Hachez,N.,&Wouters, 2013, p. 417; Burke-) (White&Staden, 2010, p.283).<sup>1</sup> بنابراین در این دوره علی‌رغم این که برخی معتقدند تعمیم حمایتها قانونی نسبت به مسائل اجتماعی موجب بی‌ثباتی در عرصه حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری می‌شود که تنها هدف آن، حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی بوده‌است (Sornarajah, 2004, p.77) رویه قضایی در حوزه سرمایه‌گذاری به این نتیجه رسیده‌است که معاهدات کلاسیک معاهداتی تک‌بعدی است<sup>2</sup> با این حال، در برخی از داوری‌ها، به تعهدات اجتماعی سرمایه‌گذار چندان اهمیت داده نمی‌شود و با تعهدات حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری، غیرمرتبط تلقی می‌شود. برخی مراجع داوری دیگر ضمن نگاهی جامع به این رابطه به نحوی از انحا جایگاهی برای تعهدات بین‌المللی حقوق‌بشر و محیط‌زیستی کشور می‌بینند. (بهزادی پارسی و سیفی، ۱۳۹۸، ص ۵۲) در گزارش کمیسیون حقوق‌بشر، تاکید زیادی بر استناد به تعهدات حقوق‌بشری در داوری‌های سرمایه‌گذاری شده‌است، به طوری که در سال ۲۰۰۳ کشورها را به درج ملاحظات اجتماعی در معاهدات سرمایه‌گذاری دعوت می‌کند؛ زیرا که طرفین معاهده به موجب مفاد معاهده می‌توانند از یکی‌گر خسارتخانه دریافت کنند (Reports of the High Commissioner for Human Rights, Human rights, trade and investment (E/CN.4/Sub.2/2003/9), 2 July 2003, para: 41).

روند کلاسیک معاهدات سرمایه‌گذاری در حال تحول است به طوری که براساس گزارش ۲۰۱۶ آنکه از ۲۰۱۲ تا ۲۰۱۴ حدود ۵۸ درصد از این معاهدات، دارای شرایطی بوده‌اند که زمینه را برای اجرای سیاست‌های کلان عمومی از جمله مسؤولیت اجتماعی فراهم می‌کند.<sup>3</sup> در سالهای اخیر، کشورهای موضوع مطالعه نیز

1. از دهه ۱۹۹۰، ابزارهای جدید بین‌المللی نرم برای توازن حمایت از مشاغل در مقابل مسؤولیت‌های آنها در قبال رفاه اجتماعی کشورهای میزبان ایجاد شده است. برای مثال در سال ۲۰۰۰ «پیمان نامه جهانی تحت عنوان گلوبال کامپکت» در سازمان ملل و اصول ۲۰۰۶ سازمان ملل برای سرمایه‌گذاری مسؤولانه و اصول راهنمایی در مورد تجارت و حقوق بشر در سال ۲۰۱۱ تدوین گردید.

2. Tecmed,S.A v.United Mexican States, ICSID Case No.AR/AF/00/2,2003.

3. [http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016\\_en.pdf](http://unctad.org/en/PublicationsLibrary/wir2016_en.pdf), p.128.

استانداردها و دستورالعمل‌های مسؤولیت اجتماعی را در توافقات سرمایه‌گذاری جدیدشان گنجانده‌اند. در برزیل از سال ۲۰۱۵ نوع جدید و بی‌بی‌دی‌لی از موافقنامه‌های سرمایه‌گذاری مرسوم شد که در آن ابعاد اجتماعی سرمایه‌گذاری در کشور میزبان مورد توجه قرار گرفت که از آنها تحت عنوان «توافقنامه همکاری و تسهیل سرمایه‌گذاری»<sup>۱</sup> یاد می‌شود و در آن تلاش در جهت کاهش خطرات سرمایه‌گذاری به نحو مشهود مشاهد می‌شود که این روند در دهه ۹۰ و پیش از آن دیده نمی‌شود. از آن به عنوان انقلابی کوچک در معاهدات سرمایه‌گذاری یاد شده است (Monebhurrun, 2017, p.79) این مسأله از آن جهت اهمیت دارد که این کشور در حال توسعه به عنوان پنجمین کشوری شناخته می‌شود که بیشترین سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی در جهان را دارد (Welsh.et.al. 2014, p.113) و توانسته است با تغییر ماهیت تعهدات، توازنی مناسب بین سرمایه‌گذار و منافع اجتماعی حاصل از سرمایه‌گذاری ایجاد نماید. در کانادا مسؤولیت اجتماعی تا پیش از ۲۰۱۳ به عنوان یک تعهد در حقوق سرمایه‌گذاری آن کشور شکل نگرفته بود و تحت تأثیر حقوق آمریکا، صرفاً به عنوان یک عمل خیرخواهانه در نظر گرفته می‌شد (Liao, 2013:56) در اتحادیه اروپا، پارلمان اروپا در سال ۲۰۱۱ قطعنامه‌ای درباره سیاست آینده سرمایه‌گذاری اروپا منتشر کرد و خواستار گنجاندن بند مسؤولیت اجتماعی در همه توافقات آزاد تجاری در حوزه کشورهای اروپا شد؛ با اینحال این تعهد در معاهدات سرمایه‌گذاری اروپا به شکلی غیرالزام آور تقریر گشته است (Zhu, 2017, p.115) در ایران تا پیش از دوره پسابرجام، این مفهوم در ادبیات حقوق سرمایه‌گذاری ایران تقریباً بیگانه بود.

#### ۴. گنجاندن استاندارهای مسؤولیت اجتماعی در معاهدات سرمایه‌گذاری

1. Agreement on Cooperation and Facilitation of Investments (ACFI)



اولین تلاش درجهت اتخاذ هنجارهای اجتماعی در معاهدات سرمایه‌گذاری به سال ۲۰۰۷ و پیش‌نویس مدل معاهدات سرمایه‌گذاری نروژی برمی‌گردد (Winibaldis, 2020, p.4) که دربردارنده ماده‌ای بود که طبق آن طرفین متعهد می‌شند سرمایه‌گذاران را تشویق کنند تا مطابق با دستورالعملهای سازمان همکاری و توسعه اقتصادی اروپا<sup>1</sup> درمورد شرکت‌های چندملیتی عمل کنند و همچنین به معاهده جهانی سازمان ملل<sup>2</sup> پاییند باشند art 32 (The 2007 Norwegian Draft Model BIT) این شرط اگرچه الزامات مسؤولیت‌های اجتماعی را به شکل مستقیم تحمیل نمی‌کند اما با زبانی نرم از طرفین معاهده می‌خواهد تا سرمایه‌گذار را به پاییندی به استانداردهای مسؤولیت اجتماعی تشویق کنند. اخیراً موارد زیادی از گنجاندن مفاد مسؤولیت‌های اجتماعی در قراردادهای سرمایه‌گذاری دیده می‌شود که به بررسی برخی از این معاهدات در کشورهای موضوع مطالعه می‌پردازیم.

#### ۱-۴. کانادا

کانادا در چند سال گذشته استانداردهای مسؤولیت اجتماعی را در معاهدات سرمایه‌گذاری اش گنجانده است. این تلاش حاصل تلاش جامعه مدنی و مقامات حقوقی و دولتی بود (Keenan, 2020, p.137) (Benin-، Keenan, 2020). برای مثال در سال ۲۰۱۳ در معاهده سرمایه‌گذاری دو طرفه میان بنین و کشور کانادا، مسؤولیت اجتماعی شرکتها گنجانده شد (Canada, BIT, 2013, art 4). به موجب ماده ۱۶ این معاهده: «طرفین قرارداد می‌بایست شرکتهایی را که در قلمرو خاکی آنها فعالیت می‌کنند یا مشمول آن می‌شوند را تشویق کنند تا داوطلبانه استانداردهای شناخته شده مسؤولیت اجتماعی شرکتها را در کارهای خود و در سیاستهای داخلی خود بگنجانند. این اصول مسائلی همچون

1. Guidelines on Multinational Enterprises  
2. United Nations Global Compact

حقوق‌کار، محیط‌زیست، حقوق‌بشر روابط اجتماعی و مبارزه با فساد اداری را در برمی‌گیرد» (Benin-Canada, BIT, 2013, art16).

البته باید توجه داشت که براساس ماده ۲۳ این معاهده استفاده از عبارات «داوطلبانه» و «تشویق» جایگاهی نرم به این تعهد داده است و مفاد مسؤولیت اجتماعی نمی‌تواند برای سرمایه‌گذار مبنایی برای اعتراض و شکایت علیه کشور میزبان در داوری باشد (Benin-Canada, BIT, 2013, art:23). البته در دیگر معاهدات از جمله معاهدات سرمایه‌گذاری دولت‌ره کانادا و مالی و همچنین بورکینافاسو و کانادا، لفظ «داوطلبانه» حذف شده و طرفین مجبور به رعایت این استانداردها شده‌اند (Canada-Canada.BIT, 2014: art15(3) & Burkina. Faso-Canada, BIT, 2015: art16 معاہده میان کانادا و سنگال، ادبیات منحصربه فردی استفاده شد که نه تنها کشورهای طرفین را ملزم به رعایت مسؤولیتهای اجتماعی شرکتها می‌کرد؛ بلکه به طور مستقیم شرکتها را تشویق می‌کرد تا در اموری سرمایه‌گذاری کنند که به حل مشکلات اجتماعی و حفظ محیط‌زیست کمک کند (Canada-Senegal. BIT, 2014: art16). هرچند مقررات مسؤولیت اجتماعی شرکتها تقریباً در تمام معاهدات سرمایه‌گذاری کانادا به سرمایه‌گذار اجازه نمی‌دهد تا علیه کشور میزبان به دلیل نقض مفاد مسؤولیت اجتماعی شکایت کند ولی در سال ۲۰۱۵ در معاہده میان بورکینافاسو و کانادا سرمایه‌گذار از طرح دعوا درخصوص مفاد مسؤولیت اجتماعی شرکتها منع نگردید (Burkina.Faso-Canada.BIT, 2015:art21) که می‌تواند تحولی در این خصوص به شمار رود.

استناد مستقیم به مسؤولیت اجتماعی در آرا داوری به دلیل نوظهور بودن، به ندرت یافت می‌شود؛ بنابراین به جهت دریافت رویکرد مراجع رسیدگی‌کننده بایستی آرا صادره قبلی که به لحاظ ماهوی در راستای سیاست‌های اجتماعی و زیست-محیطی کشور میزبان است مورد تحلیل قرار گیرد در همین راستا در ادامه به تحلیل چند نمونه از این آرا پرداخته می‌شود. در محاکم داخلی به وضوح می‌توان استناد به



ابعاد مسؤولیت اجتماعی را به عنوان یک تعهد حقوق بین الملل عرفی در استنادات و لوایح ارائه شده به دادگاههای کانادا دید فرضا در دعوای نوسون علیه آرایا محکمه، کار اجباری و رفتارهای بیرحمانه، غیرانسانی و تحقیرآمیز با کارگران را نقض حقوق عرفی بین المللی<sup>۱</sup> قابل استناد می‌داند<sup>۲</sup> اما از منظر رویکرد بین المللی می‌توان به آرا مختلفی اشاره کرد. فرضا در رای پرونده چمتورا علیه کانادا، شرکت چمتورا تولید کننده حشره کش بود ولی کانادا اجازه توزیع آن را با توجه به مضرات محیطی و انسانی آن در بازار نداد و دیوان در این خصوص مقرر رای به نفع دولت کانادا داد (Chemtura.Corporationv. Government of Canada, UNCITRAL: 2010, p.254) یاپرونده شرکت کانادایی بیکریک بر علیه پرو به استناد موافقنامه تجارت آزاد پرو- کانادا، خواهان خسارات ناشی از مصادره غیرمستقیم و عدم رفتار منصفانه و عادلانه به میزان ۰۰۵ میلیون یورو است. در این قضیه، بومیان به دلیل نادیده‌گرفته شدن امتیاز معدنکاری شان توسط آن شرکت اعتراض کرده بودند و در برخی موارد این اعتراض به خشونت منجر شده بود. سرمایه‌گذار ادعا نمود دولت پرو به جای بررسی وضعیت اجتماعی و محیطی در برابر اعتراضات سر تعظیم فرودآورده است و تمام اقدامات شرکت مبتنی بر مجوزهای محیط‌زیستی و مسؤولیت اجتماعی و با رعایت حقوق بومیان صورت گرفته است. البته در مقابل، دولت پرو بیان کرد که سرمایه‌گذار بایستی رضایت بومیان را به عنوان یک شرط اساسی رعایت مسؤولیت اجتماعی جلب می‌کرده و با وجود اعتراضات چند ماهه، اقدامی برای جلب رضایت آنها ننموده است و رفتاری گزینشی و تفرقه‌آمیز داشته است و فقط تعداد محدودی از جوامع بومی را حمایت کرده است. البته این استدلال‌ها باز هم دیوان را قانع نکرد و رأی به نفع سرمایه‌گذار صادر شد. (Bear Creek Mining Corporation v. Republic of Peru, (

---

1. jus cogens

2. Nevsun Resources Ltd. v. Araya, 2020 SCC 5 <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/18169/index.do>

ICSID Case No. ARB/14/2, Claimant's Memorial on the Merits, Nov 20, 2017, p. (29)

البته رویکرد کلاسیک همچنان در آرا داوری مرتبط با معاهدات سرمایه‌گذاری این کشور وجود داشته است. برای مثال در دعوای بیلکون و کشور کانادا، دیوان معتقد بود که استفاده از مفهوم جدید ارزش‌های اصلی جامعه در سنجش میزان تأثیرات زیست‌محیطی با انتظارات قانونی سرمایه‌گذار خارجی در تضاد بوده و باعث نقض رفتار منصفانه و برابر شده است. در این پرونده، سرمایه‌گذار آمریکایی، پروژه معدن و ترمینال دریایی را در کانادا (نوآسکوتیا) ساخته و اجرا کرد. با لینحال این پروژه توسط یک هیأت بررسی کانادایی و در ارزیابی محیط‌زیستی متوقف شد؛ زیرا به اعتقاد این هیأت، این پروژه به «ارزش‌های اصلی جامعه» لطمه وارد کرده و با هیچ اقدامی قابل اصلاح نیست. سرمایه‌گذار مدعی شد که این عبارت مفهوم جدیدی است که در هیچ یک از قوانین محیط‌زیستی وجود ندارد. دیوان با حمایت از ادعای سرمایه‌گذار اظهار داشت که به کار بردن عبارت ارزش‌های اصلی جامعه اعتماد چنین نتیجه گرفت که رویکرد غیرمنتظره و بی‌سابقه هیئت بازرسی کانادایی در ارزیابی محیط‌زیستی‌اش، ناقص استاندارد رفتار منصفانه و برابر شده است. (Bilcon.v Canada, 2015, p.589-601) بنابراین می‌توان چنین ابراز عقیده نمود که دیوان‌های داوری هنوز در خصوص صدور آرای پویا و مبتنی بر ارزش‌های نوین حقوق سرمایه‌گذاری چون مسؤولیت اجتماعی تردید داشته و ارزش‌های اجتماعی را فدای دیرینگی قواعد سنتی سرمایه‌گذاری می‌کنند.

البته اجرای تبعیض‌آمیز ضوابط زیست‌محیطی و اجتماعی در بدینی مراجع رسیدگی کننده به استنادات این کشور به ضوابط اجتماعی در روند صدور آرا بی‌تأثیر نبوده است. مثلاً در دعوای مایرز به طرفیت کانادا، این کشور به عنوان دولت عضو نفتا، مقدمه موافقتنامه نفتا را برای اتخاذ شیوه‌های سازگار با محیط‌زیست به جهت توسعه‌پایدار مورد استناد قرارداد (S.D.Myers Inc. v. Canada, 2000 paras.214- 215)



باینحال این استنادپذیری در مرحله صدور رأی تأثیر چندانی نداشت و دیوان بیان-کرد که قصد واقعی کانادا، حفاظت از صنایع داخلی در برابر رقبایان آمریکایی بوده است تا ملاحظات محیط‌زیستی و این ملاحظات به طرق دیگر نیز قابل اعمال بوده است (Fortier, et.al., 2004, p.91). همچنین در پرونده شرکت ایتیل علیه دولت کانادا، شرکت مذکور با استناد به موازین موافقتنامه نفتا پس از منوعیت تولید افزودنیهای گازوئیلی در کانادا، به استناد عدم رعایت استانداردهای سلامت و زیستمحیطی اقامه دعوا کرد و مطالبه ۲۵۰ میلیون دلار خسارت را بابت نقض حقوق بنیادین سرمایه-گذاری مندرج در موافقتنامه نفتا را نمود (Ethyl Corporation v. The Government of Canada, 1976) البته کانادا هم یک ماه پس از اقامه این دعوا، با پرداخت ۱۳ میلیون دلار و لغو منوعیت تولید افزودنیهای گازوئیلی به این مسئله پایان داد و از استناد به حقوق اجتماعی و زیستمحیطی دولت میزبان در مرجع داوری اجتناب نمود. عدم استناد دولت کانادا در استناد به مقدمه نفتا و دفاع از حقوق اجتماعی و فیصله دعوا پیش از صدور رأی، نشان از این دارد که یا این دولت در اجرای غیرتبعیض‌آمیز تعهدات اجتماعی موفق نبوده است و از صدور رأی نهایی داوری واهمه داشته است و یا از نتیجه پذیرش استدلال‌ها و استنادات موازین زیستمحیطی و اجتماعی توسط مرجع رسیدگی‌کننده اطمینان نداشته و لذا ترجیح داده است پیش از صدور رأی و پرداخت مبلغی گذاف، مسئله را با خسارت کمتر خاتمه دهد و مصوبه را لغو کند.

## ۴-۲. بروزیل

براساس گزارش آنکتاد در سال ۲۰۲۰، بروزیل یکی از فعال‌ترین کشورها در زمینه جذب سرمایه بوده است.<sup>۱</sup> بروزیل در سال ۲۰۱۵ به بعد، مجموعه‌ای از «توافقات همکاری و تسهیل سرمایه‌گذاری» منعقد کرد که این توافقات به دلیل مغایرت با توافقات سرمایه‌گذاری سنتی با مخالفتها شدید سیاسی رویرو شد. (Monebhurrun, 2017)

1. [https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020\\_en.pdf](https://unctad.org/system/files/official-document/wir2020_en.pdf)

(p.79-80) آخرين نمونه آن موافقتنامه برزيل در ۲۵ ژانویه ۲۰۲۰ با هند است که در ماده ۱۲ به مسؤوليت اجتماعي اشاره شده است. همچنين در ماده ۱۹ اين موافقتنامه آمده است که ديوان داوری صلاحيت رسيدگي از جمله در مسائل مربوط به مسؤوليت اجتماعي سرمایه‌گذار دارد. برخلاف توافقات کلاسيك، توافقات همکاري و تسهيل سرمایه‌گذاري بر تسهيل سرمایه‌گذاري و کاهش خطر ناشی از آن تمرکز دارد. اين توافقات برزيلي‌ها، بدليل گنجاندن مفاد و استانداردهای مسؤوليت اجتماعي اينde جديدي در معاهدات سرمایه‌گذاري است (Morosini & Sanchez Badin, 2015, p.4).

برخلاف معاهدات سرمایه‌گذاري دوجانبه کانادييه، در اکثر معاهدات برزيلي‌ها، استانداردهای مسؤوليت اجتماعي شرکت بجای کشورهای دوطرف، مستقیماً به عهد سرمایه‌گذار گذاشته می‌شود. به عنوان مثال در معاهده میان برزيل و آنگولا، برزيل و موزامبيك، برزيل و مالاوی، برزيل و امارات و میان برزيل و مکزیک از سرمایه‌گذار خواسته شده تا بيشترین حدامakan برای توسعه پايدار کشور میزان و جامعه محلی Brazil-AngolaACFI,2015, art10; Brazil-MozambiqueACFI, 2015, art10; BrazilBrazilUAE, BIT,2019,Article15(1) ,MalawiACFI, 2015, art10; BrazilMexicoACFI, 2015, art13 به موجب ماده ۱۵ معاهده میان برزيل و شيلي، کشورهای طرف معاهده باید بر تشویق سرمایه‌گذار به اجرا و رعایت مسؤوليت‌های اجتماعي در قلمرو خود از طریق کهای داوطلبانه و قواعد نرم صحه گذارند و از سوی دیگر سرمایه‌گذاران می‌بايست تمام تلاش خود را برای انجام مسؤوليت‌های اجتماعي بكارگيرند ((Brazil-Chile. ACFI, 2015, art15(1)). معاهدات همکاري و تسهيل سرمایه‌گذاري، برخلاف پوشش گسترده‌شان، در مورد فساد، استاندارد مسؤوليت اجتماعي ندارند. در عوض، از سرمایه‌گذاران خواسته می‌شود تا به فرآيندهای سياسی و فعالیت‌های محلی احترام بگذارند و یا از دخالت بيجا در فعالیتهاي سياسی محلی اجتناب كنند و اين کار ممکن است به پوشش مسائل فساد كمک‌کند. مطالعه مفاد معاهدات سرمایه‌گذاري مختلف گويای اين واقعيت است که هر



چند این توافقات طیف گسترده‌ای از استانداردهای مسؤولیت اجتماعی را مقرر می‌دارند، اما در بردارنده ماهیت داوطلبانه و غیرالزام آور هستند. (Zhu, 2017, p.115).

### ۳-۴. اتحادیه اروپا

پس از قطعنامه سال ۲۰۱۱ پارلمان اروپا و تشویق در راستای گسترش مسؤولیت اجتماعی، در راستای این سیاست و در سالهای اخیر، اتحادیه اروپا مقررات مسؤولیت اجتماعی را در تمامی توافقات مشارکتی و توافقات آزاد تجاری که به تازگی منعقد شده‌اند، گنجانده است. در این توافقات، اتحادیه اروپا بجای تحمیل مسؤولیتهای اجتماعی بر سرمایه‌گذاران بیشتر کشورهای طرف معاهده را ملزم به ارتقای این مفاد می‌کند و برای این کار از بیانی غیرالزام آور برای ترسیم الزامات کشورها استفاده شده است. به عنوان مثال در توافق آزاد تجاری میان کلمبیا، اتحادیه اروپا و پرو، فصل نهم آن در باب تجارت و توسعه پایدار بود که ماده ۲۷۱ آن مقرر می‌دارد که طرفین می‌بایست در تسهیل و ارتقای تجارت و سرمایه‌گذاری مستقیم در زمینه محصولات و خدمات زیستمحیطی تلاش کنند و طرفین توافق کردند که در زمینه مسؤولیت اجتماعی بهترین اقدامات تجاری را به کار بینند. (Colombia-EU-Peru FTA, 2012:art271(2)and(3)).

در بررسی و تحلیل رویه قضایی در اتحادیه اروپا، اشاره به چندین مورد برای شناخت رویکرد این اتحادیه در راستای منافع اجتماعی و زیستمحیطی دولت میزبان حائز اهمیت است و به رغم عدم اشاره مستقیم به مسؤولیت اجتماعی، زمینه‌های تحلیلی این بحث در این آرایه ایان است. برای مثال، در پرونده کمیسیون علیه یونان که مربوط به استفاده آیین رسیدگی اعمال جریمه نقدی به یک دستورالعمل محیط‌زیستی بود، دیوان بر اهداف غیراقتصادی و تقویت حقوق محیط‌زیست در اتحادیه اروپا تأکید کرد و این امر موجب تحکیم صلاحیت اتحادیه اروپا برای اهداف

غیرااقتصادی شد. (Case C-387/97 Commission v.Greece [2000] ECR I-5047.) همچنین در پرونده کمیسیون علیه استرالیا و کمیسیون علیه فرانسه، نیز دیوان اروپا با این که ملاحظات زیستمحیطی را امری مشروع دانست، لیکن بر تناسب این اقدامات با محدودیت‌های ایجاد شده برای سرمایه‌گذاری تأکید کرد و در واقع بر اصل تناسب میان اهداف اقتصادی و اهداف غیرااقتصادی تأکید کرد. با اینحال این دو رأی اخیر به رغم تأکید بر حفاظت از محیط‌زیست به عنوان یک هدف و سیاست مهم، موضع منفعانه و نمادین اتحادیه‌اروپا را در این زمینه نمایان می‌کند (Case C-333/08 European Commission v. French Republic [2009] ECR I-00757 Case C-524/07 Commission v Austria [2008] ECR I-00187) حقوق‌بشر اروپا در پرونده جیمز و دیگران در مقابل بریتانیا<sup>۱</sup> تأکید دارد که اقدامی که شخص را از داراییهاش محروم می‌کند می‌بایست براساس حقیق و اصول و براساس هدفی مشروعی چون منافع عمومی باشد و میان ابزار بکارگرفته شده و هدفی که دنبال می‌کند رابطه‌ای منطقی و مناسب وجود داشته باشد (J.N.C.JAMES and Others v. UNITED KINGDOM No. 8793/79:1984) درسالهای اخیر نیز استناد به حقوق‌بشر در آرا قضایی اروپایی ترویج یافته است<sup>۱</sup> (برای مثال رجوع کنید به:.) یکی از جدیدترین موضع‌گیری‌های اروپا در اهمیت اهداف غیرااقتصادی در مسائل سرمایه‌گذاری، پرونده شرکت نفت کانادایی است که در این رأی، دیوان دادگستری- اروپا، نقش مثبتی در تعادل منافع اقتصادی و محیط‌زیستی ایجاد کرد و بر نقش دولتها در حفاظت از محیط‌زیست تأکید کرد. با اینحال دیوان باز هم مشخص نکرد که محدودیت‌های غیرااقتصادی تا چه حدی به طور ذاتی تبعیض‌آمیز است (Case C-472/14 Mr Rantén and Canadian Oil Company Sweden AB ('Canadian Oil') and the .(Riksåklagaren, 2016

۱. برای مثال:

LG Dortmund, Urteil vom 10.01.2019 – 7O95/15, L.Gaita, Risarcimento per il disastro ambientale in Nigeria: Eni sarà giudicata in Italia, prima vittoria della comunità Ikebiri, Il Fatto Quotidiano (2018)



نهایتاً از بررسی آرا قضایی و داوری صادره در ساختار اتحادیه اروپا در باب موازین غیراقتصادی و حوزه‌هایی که به طور غیرمستقیم به مسؤولیت اجتماعی مربوط می‌شود، می‌توان اینگونه برداشت نمود که هنوز محدوده اقدامات دولت میزبان در اعمال مسؤولیت اجتماعی به عنوان یک عمل غیرتبعیض‌آمیز مشخص نیست و مراجع رسیدگی‌کننده در محدوده اعمال آن دچار تردید هستند و بیشتر آرا به نفع سرمایه‌گذار صادر می‌گردد.

#### ۴-۴. ایران

در نظام کلاسیک حقوق سرمایه‌گذاری ایران، مضامین معاهدات در جهت حمایت از سرمایه‌گذار است و این روند تا اوسط دهه ۹۰ ادامه داشت. پس از آن، معاهدات سرمایه‌گذاری با تحولی بنیادین با کمی تاخیر اما همراستا با جنبش جهانی معاهدات سرمایه‌گذاری رو برو شد و توازن میان حقوق کشور میزبان و حقوق سرمایه‌گذار و دغدغه‌های اجتماعی و زیست‌محیطی بروز یافت. با اینحال در معاهدات دوره کلاسیک، قیودی چون نظم عمومی، بهداشت و اخلاق عمومی را شاید بتوان مبنای اعمال مسؤولیت اجتماعی دانست. هرچند بنظر می‌رسد گسترش شمول دائمه این مصاديق به مسؤولیت اجتماعی بسیار دشوار است؛ زیرا به رغم وجود این شروط، اتخاذ هر سیاستی که منافع سرمایه‌گذار را تحت تأثیر قرار دهد ممکن است دولت را با خطر از دستدادن میلیون‌ها دلار به علت نقض معاهده رو برو کند. همچنین قدرت مالی و دانش حقوقی شرکت‌های سرمایه‌گذاری با توجه به تجربه زیاد و کم‌تجربگی سیاستمداران ایرانی و عدم آشنائی به حقوق بین‌الملل و عدم دسترسی به وکلا و قضات مجبوب و متخصص در حقوق بین‌الملل و بالتبغ ترس از طرح دعوی توسط سرمایه‌گذاران و ناتوانی پرداخت خسارت‌های کلان در حوزه سرمایه‌گذاری عامل دیگری در شکست در محاکم و مراجع بین‌المللی می‌گردد و این موارد منجر به تجربه‌های ناموفقی در داوری‌ها شده‌است. فرضاً دیوان داوری ایران-آمریکا در

پرونده فلپس داج، با اینکه از نگرانی‌های مالی، اقتصادی و اجتماعی ایران باخبر بود اما خوانده (ایران) را به پرداخت غرامت به فلپس داج محکوم کرد. یا در پرونده تیپتس، ابت، مکارتی، استراتن و شرکت مهندسین مشاور تامز افا ایران و دیگران، دیوان داوری ایران-آمریکا صراحتاً قصد از حمایت از کارگران را رافع مسؤولیت نمی‌داند (تیموری و دیگران، ۱۳۹۷، ص. ۲۵). همچنین در پرونده فیلیپ به طرفیت دولت ایران و در قضیه استارت‌هاوزینگ به طرفین ایران، رویکرد کلاسیک و حمایت افراطی از منافع سرمایه‌گذار در برابر منافع دولت میزان به وضوح مشهود است. (باغبان و دیگران، ۱۳۹۶، ص. ۱۳).

بدین‌ترتیب، این برداشت و به تبع آن این نگرانی ایجاد می‌شود که در طی مذاکرات و انعقاد موافقنامه‌های سرمایه‌گذاری و داوری‌های سرمایه‌گذاری، به کرامت انسان و حقوق بنیادین کشور ایران عمدتاً توجه نشده‌است؛ هرچند مراجع رسیدگی‌کننده در برخی موارد مانع سواستفاده دولتها از استناد به ابعاد غیراقتصادی به جهت نقض عهدنامه‌ها شده‌اند. برای مثال، در اختلاف بین دولت جمهوری اسلامی ایران و آمریکا نیز که به دنبال توقیف برخی از دارایی‌های ایران در دیوان بین‌المللی دادگستری در سال ۱۳۹۵ مورد رسیدگی قرار گرفت، دولت آمریکا با این استدلال که ماده ۲۰۵۰ عهدنامه مودت و روابط اقتصادی و حقوق کنسولی میان ایران و آمریکا مورخ ۱۹۵۵ میلادی (۱۳۳۴ شمسی) مانع از آن نخواهد بود که آن دولت، اقدامات ضروری مغایر عهدنامه که برای حفظ صلح و امنیت بین‌المللی و منافع اساسی امنیتی لازم است را انجام دهد و بر همین اساس خواستار آن شد تا دیوان نسبت به صدور قرار عدم صلاحیت اقدام نماید که اعضای دیوان به اتفاق آرا این ایراد و اعتراض دولت آمریکا را مورد پذیرش قرار ندادند (Islamic Republic of Iran v.United States of America,I.C.J.Reports,2019:20&41).

به‌نظر می‌رسد مسؤولیت اجتماعی در حال حاضر هنوز نتواسته از به عنوان یک گفتمان غالب در نظام حقوقی ایران پدیدار شود و دلایل آن این است که در ایران



عموم مردم فاقد بینش و دانش کافی از مسائل حقوق بشری و زیست محیطی هستند و سازمان های مردم نهاد کمتری فعالیت دارند. در صورتی که همانطور که گفتیم یکی از عوامل رشد و تثبیت مسؤولیت اجتماعی، فعالیت این نهادها و افزایش آگاهی عمومی است. از طرفی به دلیل پراکندگی قومی در ایران، مسأله مسؤولیت اجتماعی و حقوق بشر نتوانسته به عنوان یک فرهنگ غالب تثبیت شود. همچنین در حوزه حقوق سرمایه‌گذاری نیز، به دلیل تحریم های بین المللی و سوابق تاریخی منفی از جذب سرمایه‌گذار، همچون قرارداد دارسی و رویکرد عمدتاً منفی سیاستمداران به سرمایه‌گذاری خارجی، معاهدات سرمایه‌گذاری اندکی میان ایران و کشورهای دیگر منعقد شده است و لذا نظام سرمایه‌گذاری در ایران نتوانسته است همگام با سایر کشورها پیش رود. اما با توجه به اینکه کشور ایران یکی از کشورهای نفت خیز و دارای منابع تجدید ناپذیر میباشد، حفاظت از این منابع در راستای توسعه پایدار یکی از مهم ترین اقدامات دولتها به شمار می رود؛ بنابراین ضروری است شرط مسؤولیت اجتماعی را در همه معاهدات سرمایه‌گذاری خود وارد نماید تا چنانچه اقدامات مرتبط با سرمایه‌گذاری، منافع اجتماعی را به مخاطره اندازد دولت ایران بتواند در عین حال که اقدامات لازم را انجام می دهد عمل مغایر معاهده مرتکب نشده و در نتیجه مسؤول قلمداد نگردد.

در معاهدات دوره مدرن، که عمدتاً به دلیل رفع تحریم ها در دوره پسابر جام منعقد شد، به شکلی مشابه در مقدمه معاهدات بیان شده است که هدف از این معاهدات سرمایه‌گذاری، توسعه پایدار و توازن کلی بین حقوق و تعهدات سرمایه‌گذار و دولت میزبان (نه صرفاً حمایت از حقوق سرمایه‌گذار) و تشویق مسؤولیت اجتماعی شرکت‌ها است. برای مثال در موافقنامه بین ایران و ژاپن، در بند ۱۰ ماده ۱ بر کمک مؤثر بر اقتصاد دولت میزبان از طریق سرمایه‌گذاری در فعالیت‌های اساسی کسب و کار و سازمانهای تحقیق و توسعه غیر انتفاعی تاکید شده است. همچنین در تمامی معاهدات این دوره، مسؤولیت اجتماعی با سیاستی نرم تشویقی و صرفاً تعهدی برای دولتها

طرف معاهده در نظر گرفته شده است و نهایتاً ضمانت اجرای در نظر گرفته شده، درخواست یا دعوت به مذاکره است (ماده ۸ موافقنامه بین دولت جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری متحده تانزانیا: ۱۳۹۵). باینحال در میان معاهدات دوره مدرن، معاهداتی نیز یافت می‌شود که هنوز شکل معاهدات کلاسیک را داشته و قیدی از مسؤولیت اجتماعی در آن وجود ندارد (موافقنامه بین جمهوری اسلامی ایران و دولت فدراسیون روسیه و تشریفات پروتکل آن: ۱۳۹۵)؛ لذا نمی‌توان ادعا کرد که سیاستهای انعقاد معاهدات سرمایه‌گذاری به سوی حمایت از مسؤولیت اجتماعی به صورت متحداً شکل اتخاذ گردیده است.

برای تحکیم مسؤولیت اجتماعی در روابط سرمایه‌گذاری در ایران، قانون‌گذار باید بتواند در مقابل طرح دعوی سرمایه‌گذار، قوانین مناسبی را تصویب کند و همچنین باید در مقابل دعاوی سرمایه‌گذار دست به عمل متقابل زده و در صورت نقض منافع ملی خود اقدامات لازم انجام دهد. همچنین بنظر می‌رسد، با توجه به تجربه موفق برزیل و کانادا در تثبیت حقوقی مسؤولیت اجتماعی در نظام سرمایه‌گذاری، بایستی در معاهدات سرمایه‌گذاری شروطی با جزئیات و به صورت دقیق در باب تعهدات اجتماعی سرمایه‌گذار اضافه شود. براساس این شروط سرمایه‌گذار باید تمام تلاش خود را در جهت همکاری و کمک برای دستیابی به توسعه‌پایدار در کشور میزبان بکار بندد.

## ۵. چالش‌های تفسیر و اجرای مفاد مسؤولیت اجتماعی شرکتها در معاهدات سرمایه‌گذاری

در مقام تفسیر و اجرای مفاد مسؤولیت‌های اجتماعی، چالش‌های زیادی وجود دارد. در زیر برخی از آنها و راهکارهای رفع یا کاهش آن بررسی می‌گردد.



## ۵-۱. ترس دولت میزبان از جبران خسارت و هزینه‌های دادرسی

نخست اینکه کشورهای درحال توسعه به علت ترس از جبران خسارت، ممکن است از قانونمندکردن فعالیتهای اقتصادی سرمایه‌گذاران اجتناب نمایند و بنابراین از شکایات ناشی از اجرای مقررات اجتماعی و زیستمحیطی واهمه دارند؛ تا حدی که در برخی موارد حتی دولتها از تنظیم قوانین ناظر بر حفاظت از منافع اجتماعی و زیستمحیطی واهمه داشته و امتناع کرده‌اند<sup>۱</sup> که از آن به عنوان لرزش نظرارتبی<sup>۲</sup> نیز یاد شده است (Soffia Rizo Massu, 2020, p.74) نمونه این ترس در پرونده شرکت ایتیل علیه دولت کانادا در مباحث قبلی اشاره شد. این ترس به دلیل نتیجه اعمال مسؤولیت اجتماعی و «خودقضاوی» دولت میزبان در عمل به شرط است. در برخی معاهدات، عبارات یا کلماتی وجود دارد که این اختیار را به دولت اعطا می‌کند تا بر اساس صلاحیت و نظر خویش مبادرت به انجام اقدامات مغایر با عهدنامه نماید. بنظر می‌رسد سنجش اقدامات براساس حسن نیت می‌تواند ملاک مناسبی برای مرجع رسیدگی باشد و هدف از رعایت «اقدام براساس حسن نیت» آن است تا از هرگونه سوءاستفاده دولت میزبان به جهت استناد به این شرط پرهیز شود. فرضاً در دو اختلاف میان آرژانتین با سرمایه‌گذاران، دیوان داوری ایکسپریس، بر این نکته تاکید داشته است که «.. هرچند ماده ۱۱ معاهده دو جانبه میان آرژانتین و آمریکا، اختیاری بدون محدودیت را به طرفین می‌دهد؛ اما این اختیار منوط به رعایت حسن نیت است و دیوان داوری صلاحیت بررسی احراز این معیار را دارد، هرچند حق ورود به ماهیت قضیه را ندارد» (MS Gasw Transmission Co. v. Argentine Republic, ICSID Case No.ARB/01/8, Award of 12 May 2005, para.349-352; LG & E Energy Corp., LG &E Capital Corp., LG&E International Inc.v.Argentine Republic, ICSID Case No.Arb/02/1, decision on liability of 3 October 2006, para.208-209; Continental Casualty Company v.argentine Republic, ICSID Case No.AR8/03/9, Award of 5 September 2008, para.183).

۱. فرضاً استرالیا در سال ۲۰۱۱ قانون تنباکو در جهت کاهش مصرف دخانیات را برای جلوگیری از شکایت سرمایه‌گذار معلق نمود (Zhu, 2017, p.98)

۲. regulatory chill

اختلاف ایکسید این عقیده را دارند که وجود این شرط نافی صلاحیت مرجع حل اختلاف نیست (Schill&Briese, 2009, p.113). همچنین به نظر می‌رسد با رعایت برخی ضوابط دولتها بتوانند ضمن دفاع از منافع اجتماعی خود، در مرحله رسیدگی نیز بتوانند مرجع رسیدگی‌کننده را برای اقدام خود قانع نمایند. برای این امر اولاً دولت عضو باید اثبات نماید آن اقدام در راستای حفاظت از منافع امنیتی اش بوده است و ثانیاً با تهدیدی که آن امنیت را به مخاطره انداخته است، تناسب دارد. چنانچه رکن حل و فصل چنین برداشت نماید که اساساً رسیکی وجود نداشته و یا اقدامات مغایر صورت‌گرفته هیچ اثری بر حفاظت از منافع در خطر نداشته است، اقدام دولت را مبتنی بر حسن‌نیت ندانسته و آن را مسؤول قلمداد نماید. همچنین اعمال مسؤولیت اجتماعی باستی در چارچوب رعایت سایر موازین از جمله اصل عدم تبعیض و رفتار ملی صورت گیرد.

نکته دیگر این که خیلی از دولتها به دلیل درس از هزینه‌های دادرسی از تصویب قوانین حاوی مسؤولیت اجتماعی امتناع می‌کنند (Saloranta, 2021, p.9; Winibaldus, 2020, p.12) (Carvalho, 2020, p.12) در عمل حتی کشورهای قدرتمند مانند آلمان، به دلیل گران بودن روش داوری، در اختیار اعمال سیاست‌های خود برای تنظیم مقررات مربوط به حفاظت از محیط‌زیست، تردید دارند و در نتیجه، استانداردهای مربوطه مسؤولیت اجتماعی به دلیل این ضعف دادرسی تضعیف شدند. (p.416)

## ۵-۲. ترس مراجع رسیدگی‌کننده از اظهارنظر فراتر از خواسته

مراجع داوری نیز ابعاد اجتماعی را در رسیدگی‌های خود لحاظ نمی‌کنند و همیشه ترس دارند که در صورت لحاظ آن، بیش از اختیاراتشان عمل کرده و متهم به اظهارنظر قضایی فراتر از خواسته دعوا<sup>1</sup> شوند (Meshel, 2015, p.19) همچنین دیوانها ممکن است در تفسیر این مفاد دچار مشکل شوند؛ زیرا این مفاد به درستی تعریف

1. Non ultra petita



نشده‌اند و ارجاع کلی به «مسئولیت اجتماعی» به عنوان رویکردی که در معاهدات سرمایه‌گذاری فوق‌الذکر استفاده شده‌است؛ ممکن است مشکلاتی را برای آنها هنگام تفسیر این مفad بوجود بیاورد. البته این ابهام می‌تواند به ماهیت انعطاف‌پذیر مسؤولیت اجتماعی مربوط شود و دست مرجع رسیدگی‌کننده را در تفسیر باز بگذارد. برای حل این چالش، معاهدات سرمایه‌گذاری اتحادیه اروپا رویکرد متفاوتی را در پیش‌گرفته‌اند. آنها به استناد خاص مسؤولیت اجتماعی بین‌المللی شرکتها رجوع می‌کنند؛ استنادی همچون قطعنامه سه جانبی سازمان بین‌المللی کار و دستورالعمل‌های سازمان همکاری اقتصادی و توسعه که راهنمای بهتری برای دیوانه‌است تا آنها استانداردهای مسؤولیت اجتماعی خاصی که طرفین اتخاذ کرده‌اند را تشخیص دهند. همچنین در این موارد، دیوان‌ها می‌توانند ورود اشخاص ثالث ذی‌صلاح اجازه دهند که گزارش‌هایی مختصر را ارائه دهند که از آنها به عنوان دوست دادگاه<sup>۱</sup> یاد شده است (Joshi, 2020, p.7).

به‌نظر می‌رسد، مراجع رسیدگی‌کننده بایستی دست از تفسیر کلاسیک معاهدات سرمایه‌گذاری برداشته و با توجه به ضرورت رعایت مسؤولیت اجتماعی و دیدگاه متوازن نسبت به تعهدات دولت میزبان و سرمایه‌گذار براساس اصل رفتار منصفانه، پویایی در عرصه رویه قضایی ایجاد کرده و آرائی را با رعایت سایر موازین معاهده در راستای تثیت مسؤولیت اجتماعی سرمایه‌گذار صادر نمایند. از طرفی در داوری‌های دولت-دولت یا حل اختلاف بین سرمایه‌گذار و دولت تحت مرکز بین‌المللی حل اختلاف سرمایه‌گذاری<sup>۲</sup> هدف دسترسی جبران خسارت سرمایه‌گذاران علیه دولت است و برای اشخاص ثالث طراحی نشده‌است، لذا برای یک قربانی نقض حقوق‌بشر، طرح یک ادعای حقوق‌بشر علیه سرمایه‌گذاران دشوار است. این ادعا ممکن است فقط در صورت پذیرفتن سرمایه‌گذاران برای پرکردن درخواست داوری،

1. a friend of the court or "amicus curiae"

2. International Centre for Settlement of Investment Disputes(ICSID)

یا در صورت شروع درخواست توسط سرمایه‌گذاران، (که در عمل بعید است) صورت‌گیرد؛ (Winibaldus, 2020, p.8) بنابراین در رویه‌قضایی اشاره به مسؤولیت اجتماعی تقریباً نادر و کمنظیر است. بالینحال ردپایی از این مباحث، اخیراً در برخی پرونده‌های حقوقی به نحو مستقیم و غیر مستقیم می‌توان یافت. پرونده‌ی هولдинگ آپ و سیدی علیه مجارستان خوانده در دفاع از خود به مسؤولیت اجتماعی آنهم به عنوان یک هدف خیرخواهانه و نه وظیفه‌ای حقوقی اشاره می‌کند (UP and C.D Holding Internationalev. Hungary (2018) Date of dispatch to the Parties: 129 همچنین در پرونده اوربازر علیه آرژانتین، محکمه داوری اجازه طرح مسائل حقوق بشری را در دعواهای سرمایه‌گذاری داد. در این پرونده یک دعواهی متقابل در باب امتیاز ارائه‌شده و نقض حق دسترسی آب، توسط آرژانتین مطرح شد. اگرچه این دعواهی متقابل به این دلیل رد شد که حقوق‌بشر در مورد آب فقط به دولت تحمیل می‌شود، نه به بخش خصوصی، بالینحال دیوان بطورکلی ضمن اثبات صلاحیت بررسی ادعاهای حقوق‌بشر در سرمایه‌گذاری، گامی انقلابی برداشت و بیان داشت منع ارتکاب اعمال نقض حقوق‌بشر تعهدی نه تنها برای دولتها، بلکه برای افراد و سایر اشخاص خصوصی نیز هست و برای اولین‌بار به صراحت بیان داشت که سرمایه‌گذاران نیز نباید حقوق‌بشر را نقض کنند. این استدلال حقوقی حداقل نشان‌دهنده این بود که دیوان آماده است تا با اجازه دادن به ادعاهای حقوق‌بشری در داوری‌های سرمایه‌گذاری رویکرد تعادلی را اتخاذ کند. همچنین در این پرونده بیان شده است که در این زمینه حقوق بین‌الملل، مسؤولیت اجتماعی شرکتها را به عنوان استاندارد بسیار مهم برای شرکت‌های فعال در زمینه تجارت بین‌الملل می‌پذیرد. این استاندارد شامل تعهدات پیروی از حقوق‌بشر در چارچوب فعالیت آن نهادها است که در کشورهای دیگری غیر از کشور محل استقرار یا عضویت آنها انجام می‌شود (Urbaser S.A. and Consorcio de Aguas Bilbao Bizkaia, Bilbao Biskaia Ur Partzuergoa v. The Argentine Republic, 2018 ICSID Case (No.ARB/07/26:317



در عمل درباره موضوعات زیست محیطی، قدرت اقناع بیشتری را می‌توان در گسترش صلاحیت دیوان‌ها یافت (Burlington Resources Inc. v Ecuador, ICSID Case no. ARB/08/5, Decision on Counterclaims, 2017; Perenco Ecuador Limited v Ecuador, ICSID Case no. ARB/08/6, Award, 27.2019 Section IV) در همین راستا در پرونده بورلینگتون علیه اکوادور و پرنکو علیه اکوادور ترجیح منافع زیست محیطی بر منافع سرمایه‌گذار به وضوح دیده می‌شود ( Burlington Resources Inc. v. Republic of Ecuador, Decision on Counterclaims, 2017: ICSID Case, No.ARB/08/5, para 447&; Perenco Ecuador Ltd. v. The Republic of Ecuador and Empresa Estatal Petróleos Del Ecuador Petroecuador), 2019 ICSID Case. No. ARB/08/6, para899) موریس علیه اروگوئه دیوان بیان داشت که الزام دولت مبنی بر ساده‌بودن بسته‌بندی دخانیات و عدم تبلیغ دخانیات بر روی بسته‌بندی‌ها موجب نقض حقوق بین‌الملل نشده و دولت میزبان به درستی به منظور حفظ سلامت عمومی جامعه از اختیارات سیاست‌گذاری خود استفاده کرده است (Philip Morris Brands Sàrl, Philip Morris Products S.A. and Abal Hermanos S.A. v.Oriental Republic of Uruguay, ICSID Case No. ARB/10/7, Award (2016), para181.) زمینه دیگر برای اعمال مسؤولیت اجتماعی از رهگذر قضایی کنوانسیون نیویورک پیرامون شناسایی و اجرای آرا داوری و هم در قانون نمونه آنسیترال است که براساس آنها دادگاه ملی می‌تواند آرا داوری را به دلیل نقض نظم عمومی<sup>۱</sup> که به نوعی خطمشی برای اجرای مسؤولیت اجتماعی است، اجرا نکند این مسئله در ماده ۵ بند ۲ قسمت ب کنوانسیون نیویورک مورد اشاره قرار گرفته است<sup>۲</sup>، البته در ایفای مسؤولیت اجتماعی تاکنون استثنای بر این بند برای عدم اجرای آرا صورت نگرفته است (

---

1. public policy

۲. ماده (۵) ب «در صورتی ممکن است از شناسائی و اجرای حکم داوری نیز امتناع به عمل آید که مرجع صالح کشوری که شناسائی و اجرای حکم از آن درخواست شده احراز کند که:

الف:...

ب: شناسائی یا اجرای حکم با نظم عمومی آن کشور مغایرت دارد».

(Joshi, 2020, p.12) هرچند اخیرا در برخی پرونده‌ها تلاش به استناد به این بند برای جلوگیری از اجرای رای داوری شده است (State Trading Corporation v Betamax Ltd: 2019, p. 154)

##### ۵-۵. تغییر ماهیتی معاهدات سرمایه‌گذاری

با اعمال شروط مسؤولیت اجتماعی، این معاهدات از ساختار سنتی خود که صرفاً حمایتی است، جدا شده و می‌تواند برای سرمایه‌گذار غیرقابل اعتماد باشد و شیوه حل و فصل اختلافات کلاسیک را دچار تغییرات بنیادین نماید؛ بنابراین درج شرط مسؤولیت اجتماعی در معاهدات سرمایه‌گذاری موجب تغییر ماهیت معاهدات می‌گردد (Massu, 2020, p.80) توافقات سرمایه‌گذاری معاهده‌ای سه‌ضلعی است که کشورهای طرف معاهده را ملزم به حمایت از سرمایه‌گذار به عنوان شخص ثالث ذینفع می‌کند (Roberts, 2015, p.353 & Boki, 2020, p.5) گنجاندن مفاد مسؤولیت اجتماعی شرکت در معاهدات سرمایه‌گذاری و تحمل الزاماتش نه تنها بر کشورهای میزبان بلکه بر سرمایه‌گذار خارجی، ماهیت این معاهدات را تغییر می‌دهد؟ و این که چطور مفاد مسؤولیت اجتماعی در کنار سایر تعهدات اصلی کشور میزبان باید تفسیر شود؟ به رغم اینکه معاهدات سرمایه‌گذاری ایران هیچ قیدی در این زمینه ندارند، اکثر معاهدات سرمایه‌گذاری در برزیل، کانادا و اتحادیه اروپا مفاد مسؤولیت اجتماعی را مبنای دعوا در روند داوری نمی‌دانند، بالینحال، دیوان ممکن است این مفاد را به عنوان زمینه‌ای برای تفسیر سایر بندهای معاهده سرمایه‌گذاری از جمله بند عدم تبعیض، رفتار منصفانه و برابر و بند سلب مالکیت درنظر بگیرد. برای مثال در پرونده کمتورا و کانادا، دولت کانادا ثبت محسولات سرمایه‌گذار آمریکایی را به دلیل استفاده از لیندین که نوعی حشره‌کش خطرناک بود لغو کرد. سرمایه‌گذار آمریکایی مدعی شد که اقدام دولت کانادا براساس ماده ۱۱۱۰ نفتا معادل سلب مالکیت است. بالینحال، دیوان اظهار داشت که دولت کانادا در چارچوب اختیارات خود عمل کرده و این عمل غیرتبعیض‌آمیز بوده و برای



سلامت انسان و محیط زیست ضروری است، لذا مفاه德 معاهده نفتا در راستای مسؤولیت اجتماعی تفسیر شد (Chemtura v Canada, 2010, p.138).

#### ۵-۵. انتظارات مشروع سرمایه‌گذار

نادیده انگاشتن انتظارات مشروع سرمایه‌گذاران ممکن است موجب مسؤولیت دولت گردد. اصولاً سرمایه‌گذاری در هر زمینه‌ای به ویژه در یک کشور خارجی مستلزم آن است که سرمایه‌گذار اطمینان خاطر پیدا کند که سرمایه‌گذاری وی نه تنها خطری برای سرمایه وی به دنبال نخواهد داشت، بلکه سودآور نیز خواهدبود. از این موضوع تحت عنوان انتظارات مشروع سرمایه‌گذار یاد می‌شود. بدان معنا که سرمایه‌گذاران عموماً خواهان ثبات اقتصادی، سیاسی و تقنیّی هستند و انتظار دارند دولت میزبان بی‌جهت و ناورا انتظارات و اتکا مشروع آنها را نقض نکند (بهمنی و تقوی، ۱۳۹۵، ص ۱۴۵). حال تصور کنید دولت میزبان با استناد به شرط مسؤولیت اجتماعی ناگزیر از انجام اقداماتی است که آن اقدامات مغایر با معاهده و به تبع آن انتظارات مشروع سرمایه‌گذار است. بدیهی است هریک از طرفین خود را ذیحق دانسته و طرف مقابل را مسؤول قلمداد می‌نماید. مثال به قضیه «سالوکا» اشاره می‌شود که در این اختلاف، دیوان داوری به کرات بر این نکته تاکید دارد که «هیچ سرمایه‌گذاری نمی‌تواند به نحو معقولی انتظار داشته باشد که شرایط غالب در زمان ایجاد سرمایه‌گذاری به طورکلی بدون تغییر باقی بماند» (میهمی، ۱۳۹۸، ص ۲۷۲). به نظر می‌رسد، آستانه نقض انتظارات مشروع این است که آیا تغییرات نظارتی توسط یک سرمایه‌گذار محتاط قابل‌پیشبینی بوده است یا خیر (Business Responsibilities and Investment Treaties OECD Public Consultation, 2020, p.52 (Stadtwerke Munchen and others v. Spain :2019, para.264 & Antin Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Antin Energia Termosolar B.V. v. Kingdom of Spain: 2018, para. 432 & Belenergia v. Italy: 2019, para.585 Eiser Infrastructure Limited and

Energia Solar Luxembourg S.à.r.l v. Kingdom of Spain, 2018, ICSID Case No. ARB/13/36)

بنابراین به موجب رویه‌های اخیر دیوان‌های داوری، صرف نقض انتظارات مشروع سرمایه‌گذار توسط دولت میزبان مسؤولیت آور نیست؛ البته به شرط آنکه میان اقدام دولت و ضرری که به سرمایه‌گذار خارجی وارد می‌شود؛ تناسب وجود داشته باشد؛ یعنی چنانچه تأثیر اقدام دولت بر امر سرمایه‌گذاری در جهت منافع عمومی حمایت شده، مناسب و درخور باشد دولت مسؤولیتی ندارد. به نظر می‌رسد راهکار مقابله با این چالش آن است که دیوانهای داوری باید انتظارات نقض شده سرمایه‌گذار خارجی را در برابر نفع عمومی دنبال شده به وسیله دولت میزبان مورد سنجش قراردهند و نوعی تعادل و توازن میان انتظارات مشروع سرمایه‌گذار خارجی و اقدام برخلاف مفاد معاهده ایجاد نمایند. شایان ذکر است که صرف استناد دولت میزبان به حقوق داخلی، نقض انتظارات مشروع سرمایه‌گذاران را توجیه نمی‌کند و بنا بر رویه مراجع داوری، به دلیل برتری حقوق بین‌الملل بر حقوق داخلی در تفسیر معاهدات سرمایه‌گذاری بین‌المللی، رفتار دولت بر اساس اصول و قواعد بین‌المللی مورد سنجش و ارزیابی قرار می‌گیرد (زمانی و شیر علیزاده، ۱۳۹۸، ص ۱۱۱)؛ لذا در صورت وجود شرط مسؤولیت اجتماعی در معاهدات سرمایه‌گذاری، همواره این احتمال وجود دارد که دولت میزبان از این شرط سوءاستفاده نموده و حقوق مشروع سرمایه‌گذار در معرض تهدید قرار گیرد. به همین دلیل یکی از مهم‌ترین راهکارها موظف دانستن دولت استنادکننده به شرط، به ارائه دلیل یا دلایل موجه است.

#### ۵-۶. شخصیت بین‌المللی شرکت‌های فراملی

با توجه به اینکه شخصیت بین‌المللی شرکت‌های فراملی هنوز در هاله‌ای از ابهام است و مخاطب قراردادن خود شرکتها در سندي بین‌المللی و الزام آنها به تبعیت از آن توجیهی حقوقی ندارد، لذا بنظر می‌رسد دولتها بایستی با الزام یکدیگر در تشویق شرکت‌های سرمایه‌گذار به تبعیت از موازین مسؤولیت اجتماعی سعی در پرکردن این خلاء حقوقی داشته باشند. البته باید توجه داشت که اگرچه استفاده از کدهای رفتاری



داوطلبانه و تشویق سرمایه‌گذار به تنظیم این کدها، قدم مثبتی در راستای تثبیت شخصیت بین‌المللی است، ولی شاید شناسایی رسمی شخصیت بین‌المللی برای شرکت‌ها و توسل به لحنی شدیدتر و جدی‌تر و استفاده از کدهای رفتاری شناخته شده و بین‌المللی مانند اصول حقوق بشر و مسؤولیت برای شرکت‌های فرامی و دیگر نهادهای تجاری<sup>۱</sup> به تقویت این شروط و جایگاه آنها در معاهدات کمک بیشتری کند.

## ۵-۷. ماهیت نرم موافقین مسؤولیت اجتماعی

برخلاف تعهدات سرمایه‌گذاری که از لحاظ قانونی ماهیتی سخت دارند، اکثر استانداردهای مسؤولیت اجتماعی شرکت در اسناد بین‌المللی ماهیتی نرم داشته‌اند؛ زیرا در بیان آنها از زبانی غیرالزام‌آور و داوطلبانه استفاده شده است و از سازوکار اجرایی مؤثری برخوردار نیستند. گنجاندن هنجارهای نرم مسؤولیت اجتماعی در معاهدات سخت سرمایه‌گذاری چه معنایی می‌تواند داشته باشد؟ آیا می‌توان انتظار داشت که این هنجارهای نرم در مقابل تعهدات سخت سرمایه‌گذاری مقاومت کرده و قابل استناد باشند؟ و یا با توجه به ماهیت داوطلبانه آنها در سایر ابزارهای بین‌المللی آیا باید آنها را تنها رویکردی تشویقی یا توصیه‌ای دانست؟ مطابق رویه کانادا، بزریل و اتحادیه اروپا و ایران مفاد مسؤولیت اجتماعی شرکت در معاهدات سرمایه‌گذاری به طور صریح داوطلبانه است، درنتیجه به نظر می‌رسد حداقل در مقطع کنونی اغراق-آمیز است اگر بگوییم مقررات مسؤولیت اجتماعی شرکتها، روشنی موثر در برقراری تعادل میان منافع عمومی و حقوق سرمایه‌گذار است. به نظر می‌رسد، اعمال شرط مسؤولیت اجتماعی به نحوه قابل استناد و لازم‌الاجرا در مراجع حقوقی، می‌تواند در درجه نخست منجر به این شود که متخطی از این شروط ملزم به جبران خسارت شده و حقوق سرمایه‌گذار را محدود نماید. فرضاً می‌توان چنین شرط کرد که

1 . Norms on the Responsibilities of Transnational Corporation and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, UN Doc.E/CN.4/Sub.2/2003/12/rev.2, 13 august 2003; Commentary.

چنانچه سرمایه‌گذار به تعهدات اجتماعی عمل نکند، نتواند به طرح دعوی در مراجع توسل جوبد و یا عدم پایبندی سرمایه‌گذار به تعهدات اجتماعی منجر به افزایش حقوق کشور سرمایه‌پذیر گردد (Sheffer, 2011, p.25).

## ۶. نتیجه‌گیری

توسعه سرمایه‌گذاری خارجی، آگاهی جهانی نسبت به تأثیرات اجتماعی قابل توجه بنگاه‌های چندملیتی را افزایش داد. در همین راستا، مفهومی تحت عنوان مسؤولیت اجتماعی مطرح شد. مسؤولیت اجتماعی سیاستهایی است که نگرانی‌های محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی را مدنظر قرار می‌دهد. تضمین حقوقی این سیاستها از روشهای مختلفی در عرصه سرمایه‌گذاری بین‌المللی صورت می‌گیرد. یکی از آنها، درج این مسؤولیت در معاهدات مدرن سرمایه‌گذاری کشورهاست. در سالهای اخیر همگام با رشد جنبش مسؤولیت اجتماعی در حقوق تجارت بین‌الملل رویکرد جدیدی توسط کانادا، برزیل و اتحادیه اروپا به عنوان کشورهای پیشناز مبنی بر گنجاندن استانداردهای مسؤولیت اجتماعی شرکت در توافقات سرمایه‌گذاری ارائه شده است و مسائل مرتبط با جامعه و محیط‌زیست را مد نظر قرار داده تا میان حقوق سرمایه‌گذار خارجی و منافع عمومی کشور میزبان تعامل برقرار کنند. ایران نیز از این قافله عقب نمانده است و به ویژه در دوره پسابرجام، ضمن انعقاد معاهدات سرمایه‌گذاری، مدل معاهداتی خود را از کلاسیک به مدرن تغییر داده است و به درج تعهدات نرمی چون تشویق به مسؤولیت اجتماعی تمایل پیدا کرده است. این اهداف اجتماعی و زیست محیطی هر چند به عنوان راهنمای برای تفسیر مفاد معاهده در دسترس دیوانهای داوری سرمایه‌گذاری هستند؛ با اینحال این قیود نمی‌توانند روشی عملی در ایجاد توازن میان منافع سرمایه‌گذار خارجی و منافع عمومی باشند و بدليل نقش سنتی سرمایه‌گذار خارجی به عنوان شخص ثالث ذینفع در معاهدات سرمایه‌گذاری، ماهیت نرم این استانداردها و ابهام در تعریف این مفاد، اثرگذاری این رویکرد جدید در هاله‌ای از ابهام است. لیکن به نظر می‌رسد به کارگیری قواعد سخت و



بازگذاشتن بیش از حد دست کشور میزبان در اعمال سیاستهای اجتماعی می‌تواند منجر به کاهش میل سرمایه‌گذاران به سرمایه‌گذاری در آن کشور به دلیل پیش‌بینی ناپذیری آینده و ثبات سرمایه‌گذاری گردد. به نظر می‌رسد در شرایط کنونی، مراجع رسیدگی وظیفه خطیر ایجاد توازن میان حق سرمایه‌گذار برای کار در محیطی منصفانه و حق کشور میزبان برای تنظیم مسؤولیتهای اجتماعی سرمایه‌گذار خارجی را از طریق تفسیر متعادل‌تر از مقررات بین‌المللی سرمایه‌گذاری در داوریهای سرمایه‌گذاری بر عهده دارند و این تعادل با درنظرگرفتن سیاستهای مسؤولیت اجتماعی شرکت در ارزیابی عدم تبعیض، رفتار منصفانه و برابر و سلب مالکیت غیرمستقیم محقق می‌شود. برای تضمین رعایت مسؤولیت اجتماعی در نظام حقوقی سرمایه‌گذاری ایران، براساس مطالعات صورت‌گرفته و تجربه کشورهای مورد مطالعه پیشنهاد می‌گردد، در درجه نخست، دولت سیاست‌هایی را اعمال نماید که آگاهی عمومی در زمینه مسؤولیت اجتماعی از طریق سازمان‌های مردم نهاد افزایش یابد. دوم، معاهدات، موافقین مسؤولیت اجتماعی و کدها و استانداردهای داوطلبانه‌ای که خود شرکتها آنها را تنظیم می‌نمایند به عنوان منبع تفسیر معرفی کند. در نهایت پیشنهاد می‌شود معاهدات سرمایه‌گذاری به‌گونه‌ای تدوین گردد که قواعد مسؤولیت‌اجتماعی بر حمایت از سرمایه‌گذاری خارجی برتری داشته باشد.

## ۷. منابع و مأخذ

### ۱-۱. منابع فارسی

#### ۱-۱-۱. کتاب‌ها و مقاله‌ها

۱. باغبان، رحیم و محمد جعفر قنبری جهرمی و محمود باقری، «جنبه‌های حمایتی حقوق ایران در مورد سرمایه‌گذاری مستقیم خارجی و مطالعه تطبیقی با استانداردهای بین‌المللی»، مجله تحقیقات حقوقی تطبیقی ایران و بین‌الملل، سال دهم، شماره سی و ششم، ۱۳۹۶.

۲. بهمنی، محمدعلی و نجمه تقوی، «حمایت از انتظارات مشروع سرمایه‌گذار و چالش‌های فراروی آن در حقوق بین‌الملل سرمایه‌گذاری»، مجله تحقیقات حقوقی، شماره ۷۴، ۱۳۹۵.
۳. تیموری، محمدصادق، لعیا جنیدی، محمد صقری و رضا عباسیان، «سلب مالکیت غیرمستقیم سرمایه‌گذاران خارجی؛ جستاری در حقوق ایران و بین‌الملل»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، دوره ۷، شماره ۲۴، ۱۳۹۷.
۴. زمانی، سیدقاسم و ابوالفضل شیرعلی‌زاده، «اصول و رویه تفسیر معاهدات سرمایه‌گذاری بین‌المللی توسط محاکم داوری و ترجیح حقوق بین‌الملل بر حقوق داخلی»، مجله حقوق بارگستری، شماره ۱۰۵، ۱۳۹۸.
۵. پاسبان، محمد رضا، زینب اصغری، «نقش رفتار منصفانه در حل و فصل اختلافات ناشی از سرمایه‌گذاری خارجی با تاکید بر مفهوم مسؤولیت اجتماعی شرکت‌های فراملی»، پژوهش حقوق خصوصی، سال ۳، شماره ۸، ۱۳۹۳.
۶. بهزادی پارسی، آرش و سید جمال سیفی، «رابطه میان حقوق سرمایه‌گذار خارجی و تعهدات بین‌المللی حقوق‌بشر و محیط‌زیست»، مجله حقوقی بین‌المللی، ش ۶۱، ۱۳۹۸.
۷. عسکری، پوریا، «حقوق سرمایه‌گذاری بین‌المللی در رویه داوری بین‌المللی»، چاپ دوم، شهر دانش، تهران، ۱۳۹۴.
۸. لطفیان، محمد حسین، «شرکت‌های چند ملیتی و محدودیت‌های حقوق‌بشری»، مجله تحقیقات حقوقی، ش ۶۰، ۱۳۹۱.
۹. میهمی، مهدی، «انتظارات مشروع سرمایه‌گذار در تقابل با منافع اساسی کشور میزان و تحلیل آن به عنوان ریسک سیاسی»، فصلنامه پژوهش حقوق خصوصی، سال هشتم، شماره ۲۸، ۱۳۹۸.
۱۰. محسنی، فرید، سعید جوهر، «ارتباط مسؤولیت اجتماعی و مسؤولیت کیفری تعامل یا تقابل، پژوهش حقوق کیفری»، دوره ۳، سال ۸، ۱۳۹۳.



نقد و بررسی جایگاه مسؤولیت اجتماعی...  
۱۱ نوری یوشانلویی، جعفر و سعید جوهر، «مفهوم‌شناسی مسؤولیت اجتماعی در شرکت‌های تجاری در حقوق آلمان، فرانسه، انگلستان و ایران با رویکرد تطبیقی»، مجله حقوق تطبیقی، سال ۵، ش ۲، ۱۳۹۳.

## ۲-۱-۷. معاهدات و قوانین

۱۲. موافقتنامه‌های تشویق حمایت متقابل از سرمایه‌گذاری بین جمهوری اسلامی ایران و دولت جمهوری فدرال آلمان: ۱۳۸۲، دولت دوکنشین اعظم لوگزامبورگ: ۱۳۹۸، دولت جمهوری متحده تانزانیا: ۱۳۹۵، دولت جمهوری چک اسلواک: ۱۳۹۵، دولت ژاپن: ۱۳۹۵ دولت جمهوری چک: ۱۳۹۸، دولت فدراسیون روسیه و تشریفات پروتکل آن: ۱۳۹۵.

## ۲-۷. منابع خارجی

### ۱-۲-۷. کتاب‌ها و مقاله‌ها

1. Bandeira, Mariana. Lima, Fernando Lopez, Parra, Global Practices of Corporate Social Responsibility, Brazil: CSR under Construction, Springer-Verlag Berlin Heidelberg, 2009.
2. Boki, Irana, The Role of Investment Laws in Strengthening Corporate Social Responsibility: Ethiopia's Investment Regime in Focus Journal of Law, Policy and Globalization, Vol.100, 2020.
3. Briese, Robyn, Schill, Stephan, "Djibouti v France: Self-judging Clauses before the International Court of Justice" Melbourne Journal of International Law, Vol.10, No.1, 2009.
4. Burke-White, William W. and Andreas Von Staden, Private Litigation in a Public Law Sphere: The Standard of Review in Investor- State Arbitration, Yale Journal of International Law, Vol.35, 2010.
5. CarvalhoViviane Cruz Alves de, 'Paradise Regained': Can Sustainable Development Be Achieved When the Protection of Foreign Direct Investment Is at Stake? Examining The Case Study Of Vattenfall

- V.GermanyI1, Revista Eletrônica de Direito Processual, Vol:21. No1, 2020.
- 6. Daintith, Terence, against “lex Petrolea”, Journal of World Energy Law and Business, Vol, 10, Issue 1, 2017.
  - 7. Department of Trade and Industry Republic of South Africa, Bilateral Investment Treaty Policy Framework Review: Government Position Paper, 2009.
  - 8. Fortier, L.Yves, Stephen L. Drymer, Indirect Expropriation in the Law of International Investment: I Know It When I See It, or *Caveat Investor*, *ICSID Review -Foreign Investment Law Journal*, Vol.19, Issue 2, 2004.
  - 9. Franco, S. Caroli, M.G, Cappa, F, Del Chiappa, G., “Are you good enough?CSR, quality management and corporate financial performance in the hospitality industry”, International Journal of Hospitality Management, Vol.88, 2020.
  - 10. Francisco Javier Forcadell, Fernando Ubeda, Elisa Aracil, Effects of environmental corporate social responsibility on innovativeness of spanish industrial SMEs, *Technological Forecasting & Social Change*, Vol:162, 2021.
  - 11. Hachez, N., Wouters, J., International investment dispute settlement in the twenty-first century: Does the preservation of the public interest require an alternative to the arbitral model? In F. Baetens (Ed.), *Investment Law within International Law: Integrationist Perspectives*. Cambridge: Cambridge University Press, 2013.
  - 12. Janowski, Andrzej, Philanthropy and the Contribution of Andrew Carnegie to Corporate Social Responsibility, *Sustainability*, Vol.13, No.155, 2021.
  - 13. Joshi Dhananjay Riddhi, Shashikala Gurpur , The Silent Spring of Human Rights in Investment Arbitration: Jurisprudence Constante through Case-Law Trajectory, *Arbitration International*, Vol, 36, Issue.4, 2020.
  - 14. Jenkins, R. O. J., Globalization, corporate social responsibility and poverty, *International Affairs*, Vol. 81, No. 3, 2005.



15. Keenan Karyn, Canada's New Corporate Responsibility Ombudsperson Falls Far Short of its Promise, *Business and Human Rights Journal* Vol.5, No:1, 2020.
16. Kim Lim TanMin HoRita PidaniArchana Das Goveravaram, Doing good does you good? The financial impact of individual CSR dimensions:A Malaysian context, *Social Responsibility Journal* ahead-of-print, 2021.
17. Kotzé, Louis Jacobus Louise Du ToitLouise Du ToitDuncan FrenchDuncan French, (2020) Friend or foe? International environmental law and its structural complicity in the Anthropocene's climate injustices, *Oñati Socio-legal Series*,Vol:28, 2020.
- 18.Morosini, Fabio and Michelle Ratton Sanchez Badin, The Brazilian Agreement on Cooperation and Facilitation of Investments (ACFI: A New Formula for International Investment Agreements?, *Investment Treaty News*,Vol.6. Issue. 30, 2015.
19. Liao, Carol, The Next Stage of CSR for Canada: Transformational Corporate Governance, Hybrid Legal Structures, and the Growth of Social Enterprise, *International Journal of Sustainable Development Law and Policy*, Vol.9, Issue: 1, 2013.
20. Massu Catalina Sofía, International investment law and the right to health, *Revista Chilena de Derecho*, Vol.47, No:1, 2020.
21. Meshel, Tamar, Human Rights in Investor-State Arbitration: The Human Right to Water and Beyond, *Journal of International Dispute Settlement*, Vol. 6, No. 2, 2015.
- 22.Monebhurrun, Nitish, Novelty in International Investment Law: The Brazilian Agreement on Cooperation and Facilitation of Investments as a Different International Investment Agreement Model, *Journal of International Dispute Settlement*, Vol.8, 2017.
- 23.Muchlinski, Peter T., The Rise and fall of the Multilateral Agreement on Investment: Where Now?' *The International Lawyer*, Foreign Law Year in Review,Vol. 34, No. 3, 2000.

24. Muchlinski, Peter T.,*Corporate Social Responsibility*,The Oxford Handbook of International Investment Law, Edited by Peter Muchlinski, Federico Ortino, and Christoph Schreuer, 2008.
25. Roberts, Anthea (2015), Triangular treaties: the extent and limits of investment treaty rights, *Harvard International Law Journal*, Vol.56, No.2.
26. Satbir Yadav, Sunil Bhudhiraja, Manish Gupta, Corporate Social Responsibility—The Reflex of Science and Sustainability, *European Journal of Molecular & Clinical Medicine*, Vol:7, Issue7. 2020.
27. Saloranta,Juho(2021),Establishing a corporate responsibility ombudsman: Enhancing remedy through
28. State-based non-judicial mechanisms? *Maastricht Journal of European and Comparative Law*, Vol.7.
29. Schrijver, Nico, aiib Law Lecture: The Rise of Sustainable Development in International Investment Law, Brill press, 2020.
30. Sheffer, Megan Well, Bilateral Investment Treaties: A Friend or Foe to Human Rights, *Denver Journal of International law and policy*, Vol.39, 2011.
31. Sornarajah, M., *The International Law on Foreign Investment* (2nd ed.).Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
32. Stephane Brabant and Elsa Savourey, All Eyes on France – French Vigilance Law First Enforcement Cases (1/2) Current Cases and Trends, available at : <https://www.cambridge.org/core/blog/2020/01/24/all-eyes-on-france-fre-vigilance-law-first-enforcement-cases-1-2-current-cases-and-trends/> (2020).
33. Szabados,Tamás, Multilevel hardening in progress—Transition from soft towards hard regulation of CSR in the EU *Maastricht Journal of European and Comparative Law* Vol: 27, Issue.5, 2020.
34. Tamvada, Mallika, Corporate social responsibility and accountability: a new theoretical foundation for regulating CSR, *International Journal of Corporate Social Responsibility*, Vol, 5, No: 2, 2020.
35. Viñuales, Jorge E., *Foreign investment and the environment in international law*, Cambridge University Press, 2012.



36. Welsh, Nancy A & Andrea Kupfer Schneider and Kathryn Rimpfel, , Using the Theories of Exit, Voice, Loyalty, and Procedural Justice to Reconceptualize Brazil's Rejection of Bilateral Investment Treaties, Washington University Journal of Law and Policy, Vol. 45, 2014.
37. Winibaldus S. Mere, Recent trend toward a balanced business and human rights responsibility in investment treaties and arbitrations, Revista Internacional de Direitos Humanos e EmpresasVol:4, 2020.
- 38.Zein, Tala, Zein,Sarah, A legal perspective on Corporate Social Responsibility (CSR), BAU Journal - Creative Sustainable Development, Vol.1, Issue.2, 2020.
39. Zhu, Ying, Corporate Social Responsibility and International Investment Law: Tension and Reconciliation, Nordic Journal of Commercial Law, No. 1, 2017.

#### ۷-۲-۲. گزارش‌ها، آرا و معاهدات

40. Agreement on Cooperation and Facilitation of Investments (ACFI): Brazil-Angola, Brazil-Mozambique, Brazil-Malawi, Brazil-Mexico, Brazil-Columbia, Brazil-Chile, Brazil-(2015).
41. Antin Infrastructure Services Luxembourg S.à.r.l. and Antin Energia Termosolar B.V. v. Kingdom of Spain, (2018) ICSID Case No. ARB/13/31.
42. Association Agreement, EU-Ukraine(2012) EU-Georgia(2014)EU-Moldova(2014) EU-Ukraine (2012)
43. Belenergia S.A. v. Italian Republic, (2019) ICSID Case No. ARB/15,
44. Bilateral Investment Treaties (BIT): Benin-Canada (2013) Canada-Honduras(2013) Cameroon-Canada, (2014) Canada-Nigeria (2014); Canada-Serbia (2014), Canada-Côte d'Ivoire(2014) Canada-Senegal (2014) Canada-Mali(2014) Cameroon-Canada (2014) Burkina Faso-Canada (2015).
45. Burlington Resources Inc. v Ecuador, (2017) ICSID Case no ARB/08/5.

46. Business Responsibilities and Investment Treaties OECD Public Consultation (2020).
47. Canadian Foreign Investment Protection Agreement (2004).
48. Certain Iranian Assets (Islamic Republic of Iran v. United States of America), Preliminary Objections, Judgment, I.C.J. Reports,2019.
49. Chemtura v Canada (2010), UNCITRAL, Award.
50. Chemtura Corporation v. Government of Canada, NCITRAL, Award, 2010.
51. CMS Gas Transmission Company v. Argentine Republic, Award, ICSID Case No. ARB/01/8, (2005).
52. Commission of the European Union, Green Paper(2001)
53. Continental Casualty Company v. argentine Republic,(2008)ICSID Case No. ARB/03/9
54. Colombia-EU-Peru FTA(2012)
- 55.Eiser Infrastructure Limited and Energia Solar Luxembourg S.à.r.l v. Kingdom of Spain, (2018), ICSID, Case No. ARB/13/36
56. Enhanced Partnership and Cooperation Agreement EU-Kazakhstan (2016) EU-Kazakhstan (2016).
57. Enron Creditors Recovery Corporation v. Argentine Republic, Award, ICSID Case No.ARB/01/3,(May 22, 2007).
58. Free Trade Agreement: Canada-Republic of Korea, (2014) Canada-Honduras(2013)Canada-Republic of Korea (2014) Colombian Model,Bilateral Investment Treaties, (2007).
59. Investment Agreement for the COMESA Common Investment Area (2007).
60. LG & E Energy Corp. v. Argentine Republic, ICSID Case No.Arb/02/1, Decision on Liability, 2006.
61. Norms on the Responsibilities of Transnational Corporation and Other Business Enterprises with Regard to Human Rights, UN Doc.E/CN.4/Sub.2/2003/12/rev.2, 2003; Commentary.
62. North American Free Trade Agreement NAFTA, (1994).
63. Norwegian Draft Model BIT,(2007).
64. Perenco Ecuador Limited v Ecuador(2019),ICSID Case no ARB/08/6



- 65.Petroecuador v.The Republic of Ecuador), ICSID Case.No. ARB/08/6, (2019).
- 66.Reports of the High Commissioner for Human Rights, Human rights, trade and investment (E/CN.4/Sub.2/2003/9).
- 67.S.A.and Abal Hermanos S.A. v.Oriental Republic of Uruguay, ICSID Case No.ARB/10/7,Award, (2016).
- 68.State Trading Corporation v Betamax Ltd (2019) SCJ 154.
- 69.Stadtwerke Munchen and others v. Spain, ICSID Case No. ARB/15/1, (2019).
- 70.Sempra Energy International v. Argentine Republic, Award, ICSID Case No. ARB/02/16, (2007).
- 71.Urbaser S.A.and Consorcio de Aguas Bilbao Bizkaia, Bilbao Biskaia Ur Partzuegoa v.The Argentine Republic, ICSID Case No.ARB/07/26, (2018).
- 72.UP and C.D Holding Internationalev. Hungary (2018) ICSID Case No. ARB/13/35
- 73.UNCTAD,World Investment Report, Investor Nationality: Policy Challenges (2016)
- 74.UNEP,Corporate Social Responsibility and Regional Trade and Investment Agreements (2011)
- 75.Vienna Convention on the Law of Treaties (1969).